شریف الله دوست سرواني ۲۰۱۲/۰۲/۱۵

د هلمند (هیتومنت) لرغوني کورنۍ

(له دری زره پنځه سوه کاله راهیسي دکیاني کورنی، اسپه کورنی، دزال او رستم کورنی، امورجیزیان کورنی، ساکانو کورنی، دشنسب بابا کورنی، د صفاریانو کورنۍ او جاجي جمال خان بابا کورنۍ یاد.)

دنړۍ تاریخونو او لرغون پلټونو ښودلی ده چې چیري سیندونه وي هلته مدنیتونه زیږیدلي، چې هلمند سیند هم دسیحون(=آمو) نیل،دجلی او فرات، ژړ سیند (چین)، سند سیند ، دهند سمندر او نور په څیر یو مدنیت زیږنده سیند دی، چې ورسره دابنیرازه سیمه هم دهمدی له برکته ډک سیند له امله په همدی نامه نومول سوی ده.

د هلمند ښیرازه سیمه په تاریخونوکي ددره نیل ، مصر ثاني او اسیا دگدام په نومونو یاده سوی ده[1] او دهلمند سیند دغاړي اوسیدونکي توانګر او غښتلي بلل سوي او دا سیمه دهلمند په اسطوریي(کیسیز) او مستند تاریخ کي دغښتلو، پهلوانانو او کروړیانو په نامه یاده سوی ده. کله چې موږ وایو چې دهیتومنت(= هیرمند= هلمند) دبخدي(= باختر=بلخ)سره همزولی تاریخي شالید لري ددي خبري دلیل داکیداسي چې هلمند سیند هم دآمو دسیند په څیر دهیواد دلویو سیندونو څخه دی، او دلته هم له ننه شپږزره کاله پخوا هلمندیانو دخپل لاس نښي او دلرغوني تمدن بیلګي پري ایښي دي. دتاریخي روایتونو له مخي چې هلمند سیند یو وخت دګرش او دکشک نخود(کشک الرخج) په منځ کي دمنډیګک په څنګ کي بهیدی چې ۱۵۰۰ یا دوه زره کاله تر میلاد مخکي بیا دهلمند سیند مخه دګرش خواته اړولی او دمنډیګک داوسیدونکو ژوند هلته سخت سوی او نورو ځایو ته کوچیدلي دي.[2]

دسوځلي ښار (شهر سوخته) او هلمند سیند پر غاړه چې کومي کیندني سوي دي، او ورسره شپږ زره کاله پخوا کوم زاړه لوښي او وسپنیز توکي په لاس راغلي دي ټول ددی خرګندونه کوي چې دهلمند پخواني اوسیدونکي دډبري او مفرغ(اوسپني) له عصره څخه چې د(۴۰۰۰ قبل المیلاد شاوخوا) مخکي یی وخت اټکل کیږي مخکي تر اریائیانو هم، په بزګری او مالداری بوخت وه.[3]

سیستان چې دهلمند یوه ښکلی سیمه ده، په تاریخونو کي هلمند زیږنده بلل سوی ده. لکه څنګه چې یی مصر دنیل دسیند څخه زیږنده بللی دی، او ویل سوي چې نیل سیند چې د(ایتوپیا) له غرونو سرچینه اخلي ، هلمند سیند هم په خپل وار دبابا دغره له برکته بهیږي ؛ د مصر دښیرازی او ابادۍ مایه نیل دی همداډول هلمند سیند هم سیستان ته دژوند او حیات ورکولو مایه بلل کیږي، یعني که هلمند سیند نه وای سیستان به وجود نه درلودای، ځکه یي نو سیستان دهلمند مولود(زیږنده) بللی دی.[4]

دهلمند لوی سیند دختیځو سیندونو له ډلي څخه په اسیاکی یو له برکته ډک خوږ سیند دی چې په کال کي ملیاردونه مکعب متره او به پکښي رواني وي، اوږدوالی یي(څوارلس سوه کیلومتره) دی او دفرات او سند په منځ کي له ډیرو اوږدو سیندونو څخه شمیرل کیږي.[5] په اوستا کي ددی سیمي نوم هیتومنت[6] راغلی دی،چې مانایی د(بندونو درلودونکی = یا پرتمین) ده. همدا ډول دبندهش[7] په کتاب شلم فصل(۲۱، ۱۷، ۱۶ او ۲۲) برخو کي ددی سیند یادونه سوی ده.

داسدي په ګرشاسپ نامه کي ددی سیند نوم داسي راغلی:

دومنز تالب هیرمند

بد آب خوش وبي تسه؟ وکشمند

---

[1] کاندید اکاډمیسن محمد اعظم سیستانی، سیستان سرزمین ماسه ها وحماسه ها، لومړی ټوک، دعلومو اکاډمی، چاپ، کال ۱۳۶۶، مخ ۱ .
[2] پوهندوی محمد رسول باوري، باستان شناسي مدنیت های اولیه(دوره انتیک) افغانستان، انتشارات امیري، صفحه ۱۲.
[3] نورالله تالقاني، افغانستان ماقبل آریایي ها، چاپ کال ۱۳۶۱، مخ ۶۲ .
[4] کاندید اکاډمیسن محمد اعظم سیستاني، سیستان قبل از اسلام، دعلومو اکاډمي، چاپ کال ۱۳۶۴، لومړی ټوک، مخ ۱۲.
[5] GOOGLE، ویکي پیډیا
[6] Haetumant
[7] دبندهش کتاب په پهلوي ژبه کښل سوی ، ویل کیږی چې دلیکلو وخت یی (۲۵۰ هجري) شاوخوا د(قرنبغ) په لاس لیکل سوی دی.

افغان جرمن آنلاین تاسو په درنـښت همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادښت: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ

ابو القاسم فردوسي په څلورمه هجري پيړۍ کي وايی:

چو آمد به نزديکي هيرمند

فرستاده ای برگزيد ارجمند

قطران تبريزي وايی:

ازدست او شکوه برد(نيل) و(هيرمند)

وزتيغ او ستوده شود پيل واژدها

استادعنصري وايی:

بغر توشد خوب همچو عقد بدر

هوای بست ولب هيرمند ودشلکان

دهلمند نوم دزردښت له کتاب اويستا څخه وروسته په شاوخوا ټولو، تاريخي نسخو کي، لکه بندهش، دينکر، اياتگارزريران ، ويدا، سنسکريټ ، بندهش، مينوی خرد، فردوسي په شاهنامه او داسي نور بی شميره تاريخي متنونو کي يی دنامه څرک سته. [8]

دهلمند نوم په تاريخي متنونو کي په مختلفو بڼو راغلی لکه: هيتومنت(په اويستاکي)، ايتا مندروس(په يو ناني نسخو کي)، هيرمند= هنرمند=هذمذ داسلامي دوری په نسخو او متنو کي ، چي اوسنی بڼه يی هيلمند او هلمند ده دا يی هم دهلمند له څو درنی لرغوني کورنی.

کياني کورنی : هلمند دلرغوني تمدن ځانگو ده، هلمند دکيانيانو ټاټوبی او دوی په خپل وار دشاهنامي قهرمانان بلل سوي دي.

دزردښتي مذهبي رواياتو له مخي لکه(اويستا) او نورو پخوانيو او زړو نسخو لکه، دنيکر، بندهش ا ياتکار زريران او نور پهلوي زاړه ثار بيا تر اسلامي دوری پوري لکه دفردوسي شاهنامه، بانو گشسپ نامه گرشاسپ نامه او داسي نورو څخه څرگنديږي چي دکيانيانو سلطنت تر کيخسرو وروسته مستقيماً په هلمند او سيستان پوري اړه پيدا کوي[9] دابنيرازه سيمه دهلمند سيند له برکته دکيانيانو اصلي ټاټوبی او هلمند دکيانيانو وطن بلل سوی او پيژندل سوی دی.

د (کي= کوي) کلمي چي دکيانيانو مفرد بڼه ده په ويدي او اويستايي متونو کي دټولواک، لوی پاچا، پوه او امير په مانا ده.

کياني کيانيان يوه کورنۍ ده چي دپاچهۍ لړۍ يی له بخدي پيشداديانو(فراداتا) څخه وروسته پيل او بيا تر هلمند غاړو پوري راورسيدل . داويستا ديادابښتونو له مخي چي ددی کورنۍ لومړنی ټولواک کواته [10] (کيقباد)ؤ.

نومړی درستم پهلوان دپلار په غوښتنه د البرز په غره کي دپاچهۍ پر تخت کښيناست او (۱۵) کاله يی پاچهی وکړه. ددی کورنی دنور پاچهانو نومونه دادي: کي اپيوه، کي ارتين، کي بيرشن، کي پښن، کوي او سن ياکيکاوس، کوي سياورشن يا سياوش، هوسروا(کيخسرو) چي خپل دښمن افراسياب توراني يی وواژه.[11]

په هغه لومړی لاس تاريخي نسخو او کتابو کي چي مخکي يی يادونه وسوه، دکياني کورنۍ دپيژندلو لپاره جلا څپرکي نومول سوي دي دفردوسي په شاهنامه کي دکيانيانو تاريخ ته (۲۷۰۰۰) اوه ويشت زره بيته ځانگړي سوي دي[12].

څه وخت چي موږ وايو چي هلمند له بلخ سره همزولی تاريخي شاليد لري، هغه ځکه چي په آريانا(افغانستان) کي دکومو درو لويو کورنيو پاراداتا(= پيشداديان)، کوي، کي(=کيانيان) او اسپه کورنيو يادونه کوو ددی درو کورنيو څخه وروسته دوی کورنیۍ(کياني او اسپه) يی دهلمند په تاريخ پوري اړه لري، دراوابښاد کهزاد په وينا دوی دآريانا دقبل التاريخ زماني

---

[8] کانديد اکاډميسن محمد اعظم سيستانی، سيستان سر زمين ماسه ها و حماسه ها(سيستان بعد از اسلام)، اکاډمي علوم، کال ۱۳۶۶، صفحه ۵۲ .
[9] محمد اعظم سيستانی، سيستان قبل ازاسلامو علومو اکاډمي، کال، ۱۳۶۴، لومړی ټوک، مخ ۸۵.
[10] Kavata
[11] پښتو- پښتو تشريحي قاموس، څلورم ټوک، علومو اکاډمي، دويم چاپ دميډيوټيک لخو، کال ۱۳۸۳، مخ(۲۶۷۳).
[12] آرتورکرسستين، کيانيان، ژباړن ذبيح الله صفا، کال ۱۳۸۱ شپږم چاپ، شرکت انتشارات علمي وفرهنگي، صفحه ۱۵۷.

افغان جرمن آنلاين په دربښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادښت: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولـئ

پاچهان دي چي په دا ورستيو يعنى دزردښت دراځرګنديدو سره (۷-۹ قبل الميلادپېړيو) کي چي داوخت ويشتاسپه (ګشتاسپ) دزرير ورور او دبستويري اکا ټولواک ؤ. ددوی دزردښتي دين دخپرولو لومړنی سيمه دهلمند ښيرازه ورشو يا کياني ويجه(دکيانيانو ټاټوبی) ده. او دايوه تاريخي دوره ده. ددی کورنۍ پاته شوني په داورستيو کي چي داسلامي دوری پيل دی هم روښانه تاريخ لري لکه يعقوب ليث صفاري(هلمندی)، امير خلف صفاري(هلمندی) بيا تر لسمي هجري پېړۍ پوري داحياء الملوک ليکوال ملک شاحسين کياني(هلمندی) چي ددی کورنۍ تاريخ څرګندوی، اويستا دی کورنۍ کاويم هورينو(=کيانيان) ته دکياني فر، کياني سلطنتي عظمت او جلال نسبت ورکړی دی.

اسپه کورنۍ:

داويستاپه (زمياديشت) او فروردين يشت کي دکاوي (کياني) کورنۍ لړۍ کوه هو سراوا(=کی خسرو) ته رسيږي او دځينو څېړونکو په وينا چي داويستا له مخي دکياني کورنۍ لړۍ اخري کړۍ خسرو باندي ختميږي. دلته داويستا څرګند شهادت يوی خواته او داسپي دکلمي راپيدا کيدل ددوي په نومونو کي بلي خواته دکاوي دکورنۍ دبيلتون سبب کيږي او څيړونکي او تاريخپوهانو ددي لړۍ دتاريخ دځرګندولو لپاره دوی دکيخسرو په وروستي او دلهر اسپ په لومړي تن سره بيل کړي دي، مګر له آره دايوه کياني يا خوبيخي پيشدادي کورنۍ ته يی لړۍ رسيږي[13]. داسپه کورنۍ چي له(کي لهر اسپ) څخه پيليږي په راوروسته کي نور غښتلي پا چهان هم تير سوي چي يو له دوی څخه دهمدي لهراسپ زوی ګشتاسپ دی چي دهمده په وخت کي زراتشتر(=زرتښت يا سپين تمان) رامنځ ته سوی او دزردښتي دين او ايين دخپرولو بنسټ يی لومړی په هلمند کي کښيښود. ترده وروسته ددی کورنۍ څخه اسفنديار دده زوی، دګشتاسپ ورور زرير، دزرير زوی بستوري چي ويل کيږی دبُست ښار هم ده ودان کړی دی.

دګشتاسپ دوی لوڼي (همای) او(به آفريد)، ددوی بل ورور پشتوتن [14] چي دالړۍ بيا ډيره غزيږي داټول دهمدی هلمند دغاړو اوسيدونکي او په خپل وخت ددی ښيرازي سيمي څښتنان تير سوي دي ويل سوي چي دګشتاسپ اولاده نهويشتو تنو ته رسيده .

د زال کورنۍ:

د زال دکورنۍ لړۍ هم دتاريخپوهانو دڅېړنو له مخی جمشيد پاچا ته رسيږي خو ددی کورنۍ روښانه تاريخ په هلمند پوري تړلی دي چي پيل يی په دی ډول دی: طورک(تورک)، نور، نريمان له ده څخه شم، اثرط(اسرت)، له ده څخه سام له ده څخه يو زوی دنيا ته راغلي چي سور مخ او سپين ويښتيان يی وه ځکه نودی(زال زر=دستان) ونوماوه، دزال څخه رستم پهلوان(= کروړ) وزيږيدی درستم نوم په تاريخي اثار وکي په مختلفو بڼو راغلی دی لکه: رستم، تخهمک، رس تهم، رس تخم، په پهلوي ژبه کي رستم زال او په اويستا کي راوت ستخم راغلي دي، ژبپوهانو رستم= رستهم لوی، غښتلی، هڅاند، غونډمنډ او کروړ ماناکړی دی[15]. دزال کورنۍ دکياني= اسپه کورنۍ سره په څنګ دخپل هيواد دپولو په ساتلو او دکياني او اسپه پرتم په خوندي کولو کي ډيري قربانۍ ورکړي دي. رستم پهلوان او کروړ سړی ؤ ، ده دکياني کورنۍ څو تنه کيقباد، کيکاوس او کيخسرو دپاچهۍ پلاز ته ورسول، ويل کيږي چي هيڅ يوه پهلوان يا غير پهلوان درستم سره دجګړی په ميدان کي ډغري نه سوی وهلای، هغه يو ګرز او ډير غښتلی آس د(رخش) په نامه درلود. درستم څخه هم زيات اولادونه پاته دي، دوی لوڼي يی لکه ميرمن ګشسپ او ميرمن زراسپ او زوی يی سهراب او.... درلوده.دلا زياتو معلوماتو لپاره دي تر اسلام مخکي او وروسته نسخو کي دي دزال او رستم په اړه داستانونه وکتل سي.

دامورجيزيان کورنۍ[16]:

امورجيزيان دډيرو پخوا نيو اسکايي قبيلو يو څانګه ده، ددوی دراتګ وخت او صورت نه دی څرګند، دوی دهيرمند(هلمند) په حوزه کي خپاره او دلته ميشت سول، دوی تر ساکيانو يا اسکايانو مخکي راغلی کورنۍ او ټبر دی چي تر ميلاد مخکي يی ټاکلي موده نه ده څرګنده. په دی وخت کي تازه راغلي اسکايان هم ددوی سره ګډسوه چي وروسته به يی جلا يادونه وسي. [17]

دساکانو- اسکايانو کورنۍ:

---

[13] علامه احمد علي کهزاد، دافغانستان پخوانی تاريخ، لومړی ټوک، پښتو ژباړه، دتاريخ انجمن له خپرونو څخه، چاپ کال، ۱۳۳۴ حوت، مخ ۲۹۹.
[14] کانديد اکاډميسن محمد اعظم سيستانی، سيستان قبل از اسلام، علومو اکاډمي ، چاپ کال ۱۳۶۴، مخونه(۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲)
[15] ډاکټر سيد جعفر مقاله، (خاندان رستم)، د GOOGLE سايټ په مرسته، وګوری ګوګل پلټنه (خاندان رستم).
[16] Amurgisi
[17] علامه احمد علي کهزاد، دافغانستان پخوانی تاريخ، دوهم ټوک پښتو، مخ ۱۴۹ .

افغان جرمن آنلاين په درښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادښت: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولــئ

ساكان چي په زړو متنونو كي په مختلفو نومونو ياد سوي ددوهم اشكاني فرهاد په وختو(۱۲۸-۱۳۶- مخكي تر ميلاد) دسيحون(= امو تر سيند راپوري وتل او وروسته ترڅو جګړو يې دهلمند ښيرازي سيمي ته ځان راورساوه او دلته ميشت سوه، داځاى چي مخكي درنګيانا نوميدى ددوى په ميشت كيدو سره ساكستان= سګستان= سجستان(معرب)= او په اخر كي سيستان سو [18]. ددوى يوى قبيلى چي له سيستان څخه دختيځ په لور هڅه وكړه اراكوزيا يې ونيوله، دمشر نوم يې وينوس(vonones) ؤ څه موده وروسته تر اټک پوري وتل اوپنجاب يې ونيو. ددى قبيلى دسردار نوم (maues=ماويس) ؤ .

لكه څنګه چي دامو پورتنى حوزه دتخاريانو په ميشتيدو سره تخارستان سره مشهور سو، همداسي دهيرمند حوزه او درنګيانا سيمه دهمدي ساكانو په نامه سكستان او اخر سيستان يعني داسكايانو ټاټوبى وبلل سو. دوى دمحلي عناصرو سره ګډ سول چى سګزي يا اوسنى ساګزي قومونه هماغه دپخوانيو ساكانو جز دى

دشنسب بابا كورنى : دهلمند دلرغونو كورنيو څخه يوهم دشنسب (= سوري ،زوري)كورنۍ ده نوري دخرنک زوى دى په شپږديرش هجري دده زوى بيا امير پولاد ده زوى اميركروړ دپښتو ژبي لومړنى شاعر دهغه زوى بيا امير ناصر ؤ دا كورنى داسلام په لومړيو كي په ژمي كي په زنداور او په دوبي كي په غور كي اوسيده اوس هم ددى كورنى په نامه ځايونه په سروان (كلا) كي د سورو (- سوريانو) او كروړيانو په نامه كلي شتون لري (×)

صفاري كورنۍ: دا درنه كورنۍ د دريمي هجري پيړۍ په دوهمه نيمايي د هلمند له (صفار سيمي څخه) پر سر دقدرت راغله او ددى كورنۍ څخه يعقوب د ليث زوى داسلامي دورى لومړنۍ افغاني امپرتوري جوړه كړه .۵۵۸

- يعقوب دليث زوى ۸

- عمرو دليث زوى

-طاهر دمحمد زوى

- ليث دعلي زوى

- ابو علي معدل دعلي زوى دلومړي ليث لمسى او داسي نور×

، هغه لرغونى درنى او غښتلي كورنۍ چي موددى سيمي دارزښت سره وړاندي كړى هغه دهمدى سيند پر غاړه ميشتي سوي، پلونه او دلاسو نښي يى لا په ميراث راپاته دي چي موږ دهند دلويي وچي دنورو لرغونو سيمو اوماوراالنهر او دمصر (=Egypt)سره په سيالى برابروي، دانښي او دا دپلو نښي هيڅكله دهيرولو نه دي دلته سړي ته دهيواد دتكړه شاعر(درويش دُراني) بيت سترګوته ودريږي چي وايى:

څومره ده هير زنى دادنيا چي پكښي تير شومه

پلونه مي لاپاته وه او زه دخلكو هير شومه

دحاجي جمال خان باركزي كورنى : دا كورنۍ هم چي د هلمند له غيږي را پورته سوى ده د هلمند په(ناوه)او (نادعلي) كي اوسيدل. حاجي جمال خان باركزى د(حاجي محمد يوسف بابا) زوى د(يارو بابا لمسى) او د(محمد كروسى) نومړى د (احمد شاه بابا) سلاكار وزير ؤ چي په وروسته كي دوى دمحمد زيو په نامه نومول سوي باركزى دمحمد زيو نيكه ګان دي او دبارک نيكه له اولادى څخه دي ؛ دي پياوړي كورنى بيا دسدوزيو تر زوال وروسته د افغانستان واک په لاس كي واخيست (وګورى دافغانستان په معاصر تاريخ كي د باركزيو او محمد زيو ونډه)

پاى

× علامه حبيبي دافغانستان لنډ تاريخ داستاد بينوا ژباړه   دانش خپرندويه ټولنه .

[18] دهخدا لغت نامه، د(س) برخه.
× پټه خزانه .

افغان جرمن آنلاین په درښت تاسو همكارى ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيكه ټينګه كړئ maqalat@afghan-german.de
يادښت: دليكني د ليكنيزي بني پازوالي د ليكوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليكنه له راليږلو مخكي په ځير و لولـئ